

Vinudtræk af alant-, kvan- og kalmusrod drikkes mod hjerteangst (17); roden indgår i vand- og øludtræk for åndenød (18), man tager vindekokt af roden (1807; 19), den anvendes mod trangbrystighed (Njyland 1743; 20).

Roden er bestanddel af middel for blegsot (17), dens saft blandes med honning og spist i månens aftagende hjælper for vattersot (21). Valleudtræk indgår i drik mod koldfeber = malaria (o. 1670; 22), man skal drikke brændevinsudtræk, der har stået nedgravet i 24 timer (1785; 23).

Den tørre pulveriserede rod drysses på mandens hævede kønsdele (24); den friske rod kogt med svinefedt, voks og terpentins gnides på skab og udslæt (1837; 6). Indgår i en mundlatværg (1600-t; 25).

Alantrod er ingrediens i «ni slags urter» (solgt fra Kerteminde apotek), »herr Niels' dråber« (Fåborg), »væverkonens bitter« (Tåstrup ved København o. 1870), »Tyge Brahes urter«, »jægermesterens bitter«, en mavebitter (Fåborg) og hybenkradser (26).

O. 1880 anvendes roden mod katarr i luftvejene, navnlig kronisk hoste og lungesvindst, for opsvulmede lymfekirtler og mod vattersot (27). Den indeholder stoffer, der nu benyttes mod lungelidelser, alantkamfer som antiseptikum ved bakterielle sygdomme, i forskellige vin- og brændevinsudtræk samt i husråd for astma, halslidelser, lungeslim, forstoppelse og hold (1952; 28). Bladsaften blandet med kogt vand, regn- eller mineralvand er en udmærket skintonic (29).

Roden anføres i farmakopeen 1772 og sælges stadig på nogle apoteker.

Alantrod indgives for hestens utrivelighed, kværke, hoste og springorm (30), dens skabies pålægges den pulveriserede rod i brøndvand (31) eller gnides med den knuste rod tilsat svovl, smør og menneskefæces (32), ringorm o.a. udslæt behandles med ølafkog tilsat fedt, tjære m.m. (1600-t; 33). Roden eller dens saft anvendes mod negl i øjet (keratitis), bladene i råd for hestens forsnævrede hov (34).

Ko med blodpis skal have alantrod (35), der også hjælper mod fårets snive, med salt for dens snue (36); roden indgår i råd for sygdommen »retsne« (37); fårets skabies bades med lud af roden tilsat møddingvand, svovl m.m. og man indgiver roden med svovl (1826; 38). Roden nævnes blandt midler for svinesyge og -død (39).

LITTERATUR: (1) 343 75,158; (2) 348c 69; (3) 841 1577,22; (4) 1004 97; (5) 43 1,145; (6) 718 1837,87f; (7) 488 o 317; (8) 488 o 212f; (9) 273 184; (10) 488 o

136,167,248 sml. 186,189 (o.1720); (11) 519 123; (12) 161 1906/23:508; (13) 488 o 140,267; (14) 248 1,1926, 42; (15) 92 35,1957, 74 (1745); 178 1942,27 (1756); 834 1804,38; (16) 480 13; (17) 328f 1,46,49; (18) 488 o 206; (19) 217 13; (20) 378 8,1916,153 (Hindsborg h.); (21) 186 33; (22) 412 73f; (23) 488 6,1883,379; (24) 488 o 146; (25) 902d 97; 902j 29b; (26) 747 97-99, 109,111; (27) 510 1,1887,53; (28) 599b 1,25; (29) 380 nr. 23,1967; (30) 936 3,1836,62; 83 47,57,78,128; (31) 328f 2,95; (32) 488i 6.2,465; (33) 83 122; 178 1935,26; (34) 83 27,107; (35) 83 174; (36) 83 280; 178 1935, 38; (37) 328f 2,244; (38) 488g 1,179; 83 290; (39) 83 310f.

ANDEN ANVENDELSE

Røgen af den brændende urt skal kunne fordrive lopper (1806; 1), på Lolland bliver tørrede rodskiver afbrændt mod myg (1836; 2), det anbefales at røge mod myg i sovekamre med roden eller bladene (1852; 3); roden blandet med malt og skarntyde giver en salve for lus på kvæg (4). Roden farver blå, når tøjet er bejset med urin tilsat potaske og tyttebær (o. 1800; 5).

Den friske rod kan syltes som ingefær og kalmus (1546; 6), syltet alantrod giver krydderi på mad (1837; 7). Den tørre rod lægges i øltønder for at holde øllet frisk (1780; 8). Af roden er (i Danmark?) fremstillet alantvin og et pudder (1806; 1).

Er der stjålet noget i et hus og alle dets beboere spiser *holsurt*, røber tyven sig ved opkastning (9).

LITTERATUR: (1) 398 763-65; (2) 936 3,62; (3) 282 32; (4) 83 203; (5) 576 4,1799,414; (6) 841 1546, 39; 1577,22; (7) 718 1837,88; (8) 43 1,416; (9) 488i 6.1,92.

Tusindfryd, *Bellis perennis*

De omvendt ægformede, svagt takkede blade sidder i en roset ved jorden, de 5-15 cm høje skafter bærer hver en ret stor flad kurv med gul, til sidst kegleformet midte, og hvide eller rødligt anløbne randkroner. Blomstrer næsten hele året og er meget alm. på marker, enge, plæner, ved veje osv.

Større former med dobbelte blomster blev også for 300 år siden brugt til indfatning af havebæde (1); på gravsteder plantede man tusindfryd, så de dannede den dødes navn (Silkeborgegn; 2). *Tusindfryd* 1622ff sigter rimeligvis til de mange randkroner og plantens frodige optræden, navnet kan være påvirket af eller direkte oversat fra tysk tausendschön, jf. *tusindskøn* 1793ff; An-

holt, MSjælland, *tusinddyd(er)* 1688ff; Thy, Salting, MJylland, *dyd* = (læge-)kraft, eller en eufemisme for *tusindpitter* 1648–1703, Samsø o. 1870 via f.eks. *tusindpigge* Jylland o. 1870ff, *tusindpiger* 1794ff, sydlige Danmark, især Lolland-Falster, *tusindpiber* Øjylland slutningen 1800-t, *tusindpinde* Ærø, *tusindfinger* Holbæk-egnen o. 1870. *Tusindblomme* (= -blomst), 1594–o. 1700, *tusindurt(er)* 1877ff Fyn og øerne syd for, *tusinddreng* ved Århus o. 1870.

Få-til-livs, *put-i-bug* 1546, 1622–1800-t, blev som andre forårsplanter spist for at bevare helbredet, se nedenfor; en omtydning eller fordrejning er vel *Peter Bure* Koldingegnen o. 1870.

Marieblomst 1596ff, Slesvig, Sønderjylland, Bornholm og *marierose* 1648–1774, vel af katolsk oprindelse og knyttet til legender; *gåseurt* 1688ff; Sønderjylland, Thy, Mols og øerne o. 1870ff, også om andre lave og til foder værdiløse urter; *gåseleger* NJylland 1811ff, *gåseblomme*, -*blomst* 1821ff; Sønderjylland, Ålborg, M-

Sjælland, *gåseøjne* MSjælland; *pilleknude* o. 1700, måske fordi børn piller randkronerne af samtidig med en talleremse, se s. 305; *påskeblomst* 1768, *majblomst* 1821ff, *fugleknude* 1837 måske fordi spurve æder frøene, sml. bd. 2, s. 132.

Bellis meget udbredt navn, »omdannet« til flertalsformen *belser* (1894, 1912); *markblomst* og *mælkeblomme* Sønderjylland, sidste navn efter randkronernes farve. *Lodder*, *loddning* østlige Sønderjylland o. 1870ff, også om hvid okseøjne, randkronerne anvendt til »lodtrækning« med varsel; *luk-om-aftenen* østlige Sønderjylland, *kamelblomst* (fra kamille-) og *storkerose* Ribeegnen o. 1880 også om andre blomster, der ses, når storken er ankommet; *katteurt* Hadsund, MSjælland, uvist hvorfor, måske nedsættende; *hvidegås* eller -*gæs* Ringkøbingegnen, Himmerland o. 1870, *lammeleger* Sjælland o. 1870, *malisken(s)* Dragør, fra hollandsk med uvis oprindelse, *smørrurt* Roskildeegnen o. 1875, *lammeurt*

Tusindfryd. (EH).

Te af tusindfryd anvendtes mod forstoppelse. Tømningen af det fælles lokum var en »lørdagspligt«, som gik på skift blandt beboerne i Grønnegade 21. Dansk Folkemuseum, Brede.

Stevns, Møn, smørblomst ØSjælland efter kurvens gule midte, gadeblomme Bornholm o. 1870 (3). – Færøerne: *summardai* o. 1780ff = 'sommer-' + ord af uvis oprindelse, sigter rimeligvis til blomstens skønhed eller er beslægtet med ord for kræfter, der gør svimmel og sløv; *summardali* (4).

LITTERATUR: (1) 81 1647,61; 697 1648,27; 398 1806,767; (2) 161 1906/23:2224; (3) 689 1,181–84; (4) 751 168 sml. 752 36.

LÆGEMIDLER

Nogle lægeråds 'tusinddyd(er)' kan gælde tusindgylden (s. 141).

Henrik Smid 1546ff (1): destilleret vand af planten drukket køler leveren, stiller indvortes hede, kolera, læger blegner og betændelser i mund og på tunge. Mod forstoppelse indtages urten kogt med salt, eddike og olie. De grønne blade lægges på betændte sår, den knuste urt på hævet kønsorgan, stiller smerterne. Et sveдебad med dekokt af tusindfryd og agermåne skal være godt for lamme lemmer.

Blomsterne er anført i farmakopeen 1772. De anvendes mest til te mod forstoppelse og lungelidelser og som sårhelende (1761; 2), skal være et godt afføringsmiddel for børn (1807; 3), har sammensnerpende og opløsende egenskaber (1806; 4); drukket med vin kan den uddrive »al uhumskhed af det ganske legeme« (Jelling; 5); indgår i råd mod tæring = tuberkulose (6). Klog kone på VLolland kogte tusindfryd med sukker til drik mod hoste, feber og maveonde og brugte saften af friske planter blandet med vinånd og vand til omslag (7). Bladene tygges for blegner i munden (8). Nogle apoteker sælger de tørrede blomster.

På Færøerne er de gule skiveblomster blevet spist mod indvoldsorm (9).

Hvis man om foråret spiser den først sete tusindfryd, får man ikke feber (Greve, SFalster o. 1885), koldfeber = malaria resten af året (10), man skal efterhånden som man først får øje på blomsterne spise først én, så to og dernæst tre (SFalster; 11).

Færøerne: børn må ikke pynte sig med krans af tusindfryd, så får de gulsot (12).

LITTERATUR: (1) 841 1577,21b; (2) 696 91; (3) 845 39; (4) 398 1806,767; (5) 488 tb. 3,1768; (6) 328f 1,218; (7) 975 80; (8) 186 36; (9) 752 66; (10) 830 8, 1887,46; 760 523; (11) 546 52,1964,103; (12) 752 62 sml. 36.

BØRNELEG

Spiser husmoderen årets første *smørblomst* (=tusindfryd), får hun »smørlykke« = held med kærningen hele sommeren (Roskildeegnen; 1). Gammel mand i Fredericia gik altid med en tusindfryd i knaphullet og mente, den bragte ham held (2).

Børn og ungdom anvender undertiden kurvenes randkroner til orakel-tællerenser som nævnt under hvid okseøje s. 323 (3). Juleaften skal man sætte et par tusindfryd med roden mod hinanden og samtidig tænke på to personer; gror planterne sammen, får de hinanden, ellers vil de skilles (Als; 4), sml. St. Hansurt bd. 3.

Piger leger »komme fremmede« eller »gå i skole« med de større rødlige kurve af have-tusindfryd: randkronerne er kjolen og kroppen den oprette stilkstump (Bredstrup ØJylland o. 1870; 5); af blomsterne flettes kranse, »diademer«, arm- og halsbånd, bæltter etc.

LITTERATUR: (1) 466 176; (2) 455 12/8 1951; (3) 358 43 (o.1820); (4) 944b 118; (5) 107 1960.

ANDEN ANVENDELSE

De unge blade kan spises som salat (1806) og i blanding med spinat (1); de indgår med 6 eller 8 andre slags »kål« i skærtorsdagskålen (bd. 2).

Vandudtræk kan benyttes til finvask i stedet for kvillajabark (2).

LITTERATUR: (1) 398 1806,767; 712 50; (2) 856 nov. 1941.

PROSA OG POESI

En morgen stod den ganske udsprunget med fine små, skinnende hvide blade, der sidder som stråler rundt om den lille gule sol inden i. . . se, hvilken sød lille blomst med guld i hjertet og sølv på kjolen! *H. C. Andersen*, Gåseurten (1838).

Tusinde små hvide sole brød frem fra den spirende græsbund. . . I milde vintre gror de almanakken rund. Hvilken anden blomst er så udholdende og frugtbar? *Niels E. Nielsen* (1), i de mørke vinterdage knejser tusindfryden som en lille dronning på sin grønne bladroses trone *Knud Hee Andersen* (2). Den lille beskedne og frimodige, der gør en plæne så fortroligt dragende, og som må have været det første, man har set i naturen *Ingeborg Raunkiær* (3). Få eller ingen af vor floras børn står så uskyldigt og mildt i græsset som den hvide bellis, og så er den næsten altid hos os, kommer så tidligt, dvæler så længe, ofte til hen under jul. Når vi holder så meget netop af denne lille hvide blomst, skyldes det vel også, at den utvivlsomt er den allerførste blomst vi har set, den allerførste vi lærte at sige »a-tij« til, *Knud Poulsen* (4). En tusindfryd på størrelse med en tiøre. . . Synet af den virker jo, som om man havde fundet en bugnende tegnebog i græsset foran sine støvlesnuder. De første forårsblomster er virkelig lykkeskillinger *Mogens Lorentzen* (5). Millioner af røde og hvide bellis dannede ligesom et fint, fileret tæppe over de store, lyse græsplæner *C. H. Rørdam* (6); tæt som stimer af små vandmænd langs en kyst står de hvide og gule blomsterkroners skarer i græssets grønne sø *Johannes Jørgensen* (7).

Og bellis, den blomst, som altid er først på pletten, · den får så røde øjne i påskeøstens vind, · som krænger den på vrangen og pjusker den på retten, · så den ad jorden strækker sin lille kolde kind *Jeppe Aakjær* (8). Forårets pibekraver, · påskens små præster · klumper sig sammen · for den lange grå blæst · gennem natvåde haver, · hvor et solstrejf er gæst *Mogens Garde* (9); de står med blodstænk, som om et drama · er gennemlidt i sin lidenhed. · · Du er en blidhed, som alle kender. · Du vækker den uden sang og lyd. · Du vækker den, for du er så lille, · og derfor hedder du tusindfryd *Tom Kristensen* (10). Der drysses hvidt på plænen grønne skrud *Olaf Hansen* (11), fugtige, drømmende parker, hvor plænerne · hvidner af tusindfrydvrimlen *Birthe Arnbak* (12), som blanke knapper i barnets trøje · står tusinddyder i ring og rad *Jeppe Aakjær* (13). Tæt prikket skræntens side · af bellisflokkens hvide, · små bellis står i klynger · som glade alfebørn *Vilh. From Bartrumsen* (14), som blide klokkers lyd · det klinger: tusindfryd. · Og sindet fanger glæde · af disse spinkle, spæde · småblomsters gule knapper · i silkefrynset klæde *Chr. Hvid Simonsen* (15).

Vi danser i skare · på mark og skrænt · med stivede klare · små skørter i blæsten *Valdemar Rørdam* (16). Skær tusindfryd sig bly i duggen bader, · en jomfru med fine jomfrulader *Anders J. Eriksholm* (17). Alt var den lille bellis stået op. · Hun pjasked rundt i lyserød pyjamas · med nøgne fødder i det våde græs *Sigfred Pedersen* (18); dér vokser blide bellis i det piblende græs, · som små naive piger, der stoler på Gud, · at han engang gør hver engelig skønjomfru til brud (a), hvide bellis, der står klumpvis som fortrolige veninder · i de dybe, bløde plæner (b) *Thorkil Barfod* (19). Som præstedøtre, der har grædt, · står bellis midt på plænen · og bader øjets røde rand · med støvregn fra fontænen *Harald H. Lund* (20).

Rundt i græsset står små tusindfryd · som hvide dryp fra himlens hvide skyer *Vigge Stuckenberg* (21); græsset dækkes · af den hvide vrimmel · af tusindfryd · som blomstrer tusindfold. · O, jordens opadvendte stjernehimel *Piet Hein* (22), bellis i græs som et stjernestøv *Thøger Larsen* (23); grønsvær, stjernet · af millionvis hvide tusindpiger! · Hvide og røde stråleblade kranser · guld-solen inderst i hver blomsterkreds. · · Af græsset gror, · levende, blomstrende, den stjernevrimmel, · som salmen hvælver om vor mørke jord. · Det er i paradiset blomstermark · han sidder her ved sine søstres side. · · Snit hjertet op, når han er død: længst inde, · hvor fars tro hånd og

mors tro øjne våger, · dér vil du se de tusindpiger skinne · vidunderligt som dybets stjerne-tåger *Valdemar Rørdam* (24).

Tiåret 1911–20 nævnes tusindfryd 56 gange i 185 danske digteres poesi (25).

Valdemar Rørdam, Tusindfryd (16).

LITTERATUR: (1) 65 13/5 1954; (2) 23 52f; (3) 755 230; (4) 730c 139 sml. 730d 95; (5) 556c 21; (6) 788 3,1917,140; (7) 463f 6,39; (8) 1002g 12; (9) 294c 48; (10) 492h 20; (11) 335 42; (12) 39c 17; (13) 1002h 11f; (14) 50 11; (15) 826 7; (16) 789q 29–31; (17) 219 9; (18) 707b 22; (19) a 48 16; b 48c 71; (20) 561g 18; (21) 868b 18; (22) 725 26/6 1951; (23) 530e 20; (24) 789u 22f; (25) 665k XII.2.

Røllike, *Achillea*

ALMINDELIG RØLLIKE, *Achillea millefolium*, har meget findelte blade og tæt halvskærm af små kurve med 4–5 hvide randkroner; meget alm. på marker, enge, ved veje, gærder osv. En afart med røde blomster dyrkes i haver som prydblant (1).

Røllike o. 1425ff (røllicke, røllikæ) måske beslægtet med at rulle og hentyder da til de kru-sede, findelte blade. Færøerne: *røllikur* o. 1780ff. *Tusindpitteurt* 1678 oprindelig til tusindfryd (s. 304), *tusindblad* og *tusindgod* o. 1700, *bækhumle* 1762, 1793 og *jordhumle* 1772, 1820, anvendt til ølbrygning jf. *gedebrygger* 1793–1856, *gedebrygger* SVJylland o. 1870 sml. nedenfor, *fårerøllike* 1867 – dyrenavnene nedsættende. *Bækrøllike* Jylland o. 1890, *rugrøllike* især Sønderjylland med Als og Ærø, *teblomst* Sønderjylland, *vællingblomst* ved Ribe, *sødgrød* Als og *sødvælling* VLolland (nogle planter har lyserøde blomster); *brystnellike* Ringkøbingegenen o. 1880, anvendt mod brystlidelser og til ølbrygning: *brygger* SVJylland o. 1870–80, *smørbrygge* Varde o. 1870, *kærnebryge* VJylland o. 1880, *gærbrygger* VJylland; *katas* Ringkøbing o. 1870 måske til kattears = katterøv; *fattigkarl* ved Silkeborg, Herning, skyldes de grålige blomster; *gam-melmannd* øerne i Limfjorden, *kattepersille* Nyborgegenen. *Bregmyler* og *remylle* ØFyn er fantasinavne; *uægte boghvede* Skodsborg NSjælland; *fattigfolks vasketøj* Frederikssundegenen, sml. s. 312; *vejrøllike* Nyord, *kødblomst* Lolland om planter med rødlig blomster; *stærke Mads* Bornholm o. 1870 og *røvsnerpe* Bornholm, anvendt mod diarré (2).